

ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ З ДУХОВНО-МИСТЕЦЬКИМ ПРОСТОРОМ

*Беценко Тетяна Петрівна
(м. Суми, Україна)*

DOI: <https://doi.org/10.37835/AMS-2024-17-18-04-3.00>

УДК 378.016:783

Народознавчий освітній компонент як складник навчального процесу в закладах вищої освіти педагогічного профілю і як простір для духовно-інтелектуального розвитку особистості в умовах сьогодення

Слушно визнавати, що сучасний освітній простір, орієнтований на європейську інтеграцію, загальноєвропейські цінності, що цілком схвально, разом з тим починає втрачати, образно кажучи, національну привабливість, національний шарм, національно-освітній колорит, виплеканий роками і базований на засадах народної педагогіки, народної етики, національної культури, набуваючи рис деякої шаблонності, національної відчуженості. Є потреба у активізації народознавчого, власне національного підходу в організації навчального процесу в школах, у професійно-технічних училищах, коледжах, ЗВО гуманітарного і технічного профілю. Також існує доконечна необхідність у поширенні і утвердженні наших національних традицій, різнорівневого національного досвіду, виплеканого віками на теренах національного буття – в побуті, господарюванні, науці, мистецтві, культурі, збереженого в історичній пам'яті народу. Насамперед нас цікавлять заклади вищої освіти педагогічного спрямування. Саме педагог володіє необмеженими можливостями у збереженні й передачі нащадкам багатівікової народної мудрості, життєвої практики з питань світогляду, моралі, культури та побуту, звичаєвості, обрядодійств та ін.

Термін **народознавчий** є синонімічним до понять **національний, етнічний, етнографічний, етнокультурний, український. Етнологія, етнографія, народознавство** – взаємозамінні терміни-дублети. Сьогодні суттєво, на наш погляд, ввести у навчальний процес ЗВО обов'язкове вивчення дисциплін народознавчого циклу (у багатьох університетах подібні освітні компоненти пропонують здобувачам вищої освіти). Такий підхід сприятиме створенню власне етноосвітнього середовища, вноситиме в освітній процес дух національної самобутності, розвиватиме творчий потенціал молоді на національно-культурній основі, інтелектуально й духовно збагачуватиме особистість на основі ріднокультурних джерел.

Актуальність дослідження вбачаємо у потребі зацентувати увагу на етнокомпоненті (народознавстві) як складникові освітнього процесу, який повинен стати однією із духовних національних скрижалей, що мусить слугувати національній самоідентифікації індивідів, розвивати інтелектуально-духовний потенціал особистості майбутнього педагога на ріднокультурному ґрунті.

Духовно-матеріальні національні надбання осмислені в етнографічних розвідках О. Потєбні, М. Костомарова, П. Чубинського, О. Воропая, І. Нечуя-Левицького, К. Грушевської, Д. Багалія, В. Наулка, у працях сучасних учених – Л. Орел, Г. Лозко, В. Скуратівського, О. Богуш, М. Стельмаховича та ін. Народознавчий напрям став основою досліджень Г. Лозко, В. Скуратівського, О. Богуш, М. Стельмаховича, В. Русанівського, В. Жайворонка, С. Богдан, Г. Булашева та ін. Значний внесок в народознавчу дидактику зробили О. Богуш, М. Стельмахович, А. Кочубей, В. Качкан, Л. Вудвуд, Й. Сележан, С. Павлюк, Г. Горинь, Р. Кирчів та ін.

За нашими переконаннями, освітній процес у закладах вищої освіти України повинен бути наскрізно пронизаний народознавчими ідеями національно-самобутнього розвою, сформованої і закарбованої генетично з найдавніших часів етнічної духовності, національно-історичної пам'яті, національно-патріотичного духу, задумами у потребі національного відродження, національного самозбереження. Крім того, він повинен передбачати формування в юного покоління, зокрема, – у майбутніх педагогів, – національно-свідомого духу, плекання етнічної свідомості на основі глибинно-вивершених високодуховних понять, суджень, національно-патріотичних переконань. Адже втрата народної пам'яті, родової пам'яті – річ вбивча для нації: *Родовідні дерева покорчені, вирвані зовсім з корінням! Нече шабля зігнута в підкову, із якої ще скрапує кров ...* (Василь Осадчий), *Бур'яном позаростало Поле Пам'яті* (Василь Осадчий "Плачі біля дерева роду"). Освітній процес повною мірою має бути орієнтованим на виховання у молоді любові і шанобливого ставлення до матеріально-духовних святинь, національно-культурних пам'яток, гордості за надбання предків в царині національної культури, прагнення до популяризації національно-культурних здобутків на теренах загальноєвропейського та світового макропростору взагалі. Це стосується національної музично-пісенної творчості (скажімо, кобзарське мистецтво, пісенність календарно-обрядового циклу тощо), народних промислів, народно-декоративного мистецтва (вишивка, писанкарство та ін.), національної кухні, національного одягу, національного господарювання, етнородинного укладу, звичаїв, обрядів, уподобань, морально-етичних настанов та ін.

Для цього потрібно повсякчас, безперервно і послідовно формувати у молоді світоглядну парадигму на основі національних цінностей, національних ідеалів, переконань, морально-етичних уявлень. Важливо, щоб світосприйняття майбутніх педагогів базувалося у першу чергу на основі пізнання національних вартостей і споконвічних життєвих значущостей.

Необхідно навчати студентів основам народознавчих знань, формувати в них інтерес до етнічних духовно-матеріальних цінностей, потрібно, щоб майбутні педагоги знали, зберігали, примножували, всіляко популяризували національні ідеали та взірці етнокультурних надбань і навчали цьому своїх вихованців. Такий підхід сприятиме збереженню найкращих національних традицій і їх примноженню; слугуватиме утвердженню і поширенню у світовому просторі духовно-матеріальних надбань нашої прадавньої і самобутньої, неповторної, унікальної української народної культури (національних традицій, звичаїв, обрядів, вірувань, етносвітоглядних переконань), правитиме за взірець у світовому континуумі національних пам'яток духовно-матеріальної культури. Важливо, що у такий спосіб відбуватиметься утвердження і зміцнення нашої Української Держави на світовому рівні. Відмова від національних цінностей, від національного самовираження – особливо на теренах освітнього простору – слугуватиме знеціненню наших національних здобутків, нищенню нашої національної самоідентифікації, національних пріоритетів. Щоб досягти плідних результатів – потрібно послідовно впроваджувати в навчальний процес для студентів всіх спеціальностей обов'язкове викладання дисциплін народознавчого циклу. Це наповнюватиме освітній процес ЗВО національним духом, водночас збагачуватиме студентів знаннями на основі саме національного досвіду у різних сферах життєдіяльності.

Отже, знання основ народознавства передбачає обізнаність з визначальними етапами етнічної історії українського народу, етнічними аспектами еволюції побуту й культури, традиційними галузями господарства, відомостями про житло, побутову матеріальну культуру (одяг, посуд, меблі, іграшки), систему харчування й обрядову їжу, відомості про духовно-інтелектуальне надбання – історію української символіки, звичаєвості, шлюбних, родинних звичаїв та обрядів, уявлення про світ, віру, вірування, морально-етичні норми, психологію, характер і вдачу українців, витоки українського фольклору, різних видів мистецтва, ремесел тощо.

Підходимо до розуміння того, що майбутні фахівці повинні набути **народознавчої компетенції**, що, повторимо, передбачає ерудованість майбутніх педагогів у питаннях духовної та матеріальної культури українців (окрім усього зазначеного вище, також знання про народні українські символи,

обереги, амулети, народні традиції і звичаї, заборони, табу, обряди, національні свята та ін.); використання в активному мовленні народознавчої лексики, малих форм українського фольклору (прислів'я, приказки, загадки, образні вирази та ін.); занурення і залюбленість у народну духовно-матеріальну спадщину з метою її популяризації. Звернімо увагу, наприклад, на такі лексеми та предмети і поняття, позначені ними, як **горнятко, глечик, глек, дзбан, дзбанок, макітра, кухоль, кварта (корець, коряк), кінва, чарка, горщик (кашник, борщівник, горня, стовбун, відерник), полумисок; ослін, лава (лавка); каганець, свічадо, люстро; припічок, комин, черінь, піл, лежанка; плахта, корсетка, очіпок, вінок, вишиванка, стрічка, кашкет, капелюх, бриль, картуз, сорочка (сорочина), хустка (хустина); рушник, кошик (кошіль, сапет (сапетка), кіш, плетінка, корзина), ковінька (костур, клюка); хата-мазанка, долівка, комора, повітка, тин; коралі (намисто), дукачі (дукати), обручка, каблучка; лазня, корчма, шинок, генделик; канапка, борщ, галушки, бендерики, капуста, юшка, паляниця, пампушки; горілка (самогон, калганівка, перцівка, спотикач), оковита; чуприна, оселедець (чуб); веснянки, гаївки, колисаники, забавлянки, чукикалки; вишивати, гаптувати, мережити; кохання, любові, пестоші; задроші; манівці; чукикати; карлючка, гачок; писанка, крашанка; лялька-мотанка; моріжок, літепло; віче, толока, пастівень, полонина; веселка, водограй, блискавка, струмок; козак, кобзар та ін.** Заслужують на увагу знання про *мовно-естетичні знаки української культури* (С. Я. Єрмоленко) (**Перун, Сварог, Лада; з роси і води вам; хай ще зозуля накує багато літ; Слово, моя ти єдина зброе!** (Леся Українка), **вогонь в одежі слова** (І. Франко), **Наша дума, наша пісня не вмре, не загине** (Т. Шевченко) та ін. Окремими питаннями є пізнання кожним індивідом свого родового прізвища, складання дерева роду, розкодування назв поселень (топонімів), пов'язаних з місценонародженням, мешканням особистості.

Оволодіння народознавчою компетенцією передбачає ерудованість з питань формування й розвитку української нації, етнічної території та етнографічного районування, народного світогляду, вірувань і релігійних переконань, володіння народознавчими знаннями, народознавчою культурою, народномовним багатством.

Переконаємося, що народознавство охоплює і міфологію, і фольклор, і народний календар, також педагогіку, мораль та етику, народну медицину, народне господарство, побут та культуру і обов'язково – мову. Опанування етнологією спонукає по-новому подивитися на світ, по-новому сприймати й поцінувати звичні, часом буденні, речі.

Пам'ятаймо поетичні рядки Василя Осадчого:

Будуть діти – то буде й життя, буде пам'ять – то буде й Свобода ("Плачі біля дерева роду").

З метою подальшого глибинного відродження, утвердження, поширення і зміцнення національних ідеалів, національних надбань, традицій, здобутків на ґрунті народознавчого, етнічного досвіду у вітчизняному освітньому просторі в сучасних умовах необхідно, на наш погляд, впровадити у навчальний процес ЗВО педагогічного профілю (і не лише) обов'язкове викладання для студентів всіх спеціальностей курсів "Народознавство", "Українська культура", "Українська народна творчість". Це буде першим суттєвим внеском у розбудову освітнього простору на основі народознавчого потенціалу.

Народознавчі дисципліни покликані, по-перше, культивувати в носіїв української культури дух національної самоідентичності; у представників інших культур, що мешкають в Україні, – викликати зацікавлення нашими давніми духовно-матеріальними скарбами; по-друге, слугувати усвідомленому сприйняттю й глибинному засвоєнню народнокультурних знань; по-третє, переконати у необхідності збереження й передання нащадкам різнорівневого народнокультурного духовно-інтелектуального досвіду.

Література:

1. Беценко Т. Магія та лікувальна енергетика рідного слова. *Наше життя*. 2020. №9. С. 31-30
2. Богущ А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі : 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Вища шк., 2002. 407 с.
3. Бурій В. М. Народно-православний календар. Черкаси: Вертикаль, 2009. 95 с.
4. Войтович В. М. Міфи та легенди давньої України: 2-ге, вид. доповн. Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, 2014. 464 с.
5. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь. 2002. 662 с.
6. Воропай О. Звичаї нашого народу: етнографічний нарис: в 2 т. Київ: Оберіг, 1991. 456 с., 448 с.
7. Енциклопедичний словник символів культури України: 5-е вид. / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В. М., 2015. 912 с.
8. Історія української культури. Українське народознавство: частина 1. Теоретичний матеріал. Питання, завдання, тести для перевірки навчальних досягнень курсантів. Навчально-методичний посібник / Укладач І. І. Романько. Кіровоград: КЛА НАУ, 2016. 96 с.
9. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури. Київ: Інститут української мови НАН України, 2009.

10. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
11. Ковальчук О. В. *Українське народознавство* : книга для вчителя. Київ: Освіта, 1994. 174 с.
12. Лемко Г. Народознавство як засіб виховання особистості. Джерело доступу: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/31_2020/part_3/48.pdf (дата звернення: 17.09.2023).
13. Лисенко Н. В. *Етнопедagogіка дитинства*: навч.-метод. посіб. Київ: Видавничий Дім "Слово", 2011. 718 с.
14. Лозинська Є. Ф. *Українське народознавство дітям дошкільного віку*: мет. посіб. для дошк. закл. Львів: Оріяна-Нова, 2008. 208 с.
15. Лозко Г. *Українське народознавство*: 2. вид., доп. та перероб. Київ: АртЕк, 2004. 472 с.
16. Народознавство / С. П. Павлюк. Енциклопедія Сучасної України / редкол. І. М. Дзюба, та ін. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. Джерело доступу: <https://esu.com.ua/article-71150> (дата звернення: 17.09.2023).
17. Петренко Л. Народознавчий аспект у змісті підготовки та етнокультурної діяльності майбутніх фахівців. Джерело доступу: <http://uperpnu.pnu.edu.ua/article/view/275574/270724> (дата звернення: 17.09.2023).
18. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М., Нор К. Ф. та ін. Освітні технології. К. 2002.
19. Сапіга В. К. *Українські народні свята та звичаї*. Київ : Знання України. 1993. 112 с.
20. Скуратівський В. Місяцелік. *Український народний календар*. Київ : Мистецтво, 1993. 208 с.
21. *Українське народознавство*: навч. пос./ За ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. Львів: Фенікс, 1994. 608 с.
22. Шалашна Н., Баклашова Т. *Народознавство як інтегративна складова змісту викладання історичних дисциплін у вищій школі*. Джерело доступу: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/05/19.pdf> (дата звернення: 17.09.2023).
23. Царьова І. В. *Етнокультурна семантика в обрядовій фразеології східнослов'янських говірок*: монографія. Дніпропетровськ : Інновація, 2015.